

Ivan MACAN, *Filozofija spoznaje*, FTIDI, Zagreb 1997.

To je druga knjiga Ivana Macana izdana u protekle dvije godine. Znamo da je današnje vrijeme bitno obilježeno brzinom promjena, a to se odražava čak i na filozofska strujanja. Ali ako postoji išta stabilno u suvremenim filozofskim nastojanjima onda je to neoskolastička upornost i čvrstoća kojom oni nastoje potvrditi svoje pravo na postojanje. Kada bismo optužili izdavače zbog propusta koje su učinili u posljednjih dvadesetak godina onda bismo im mogli i ukazati na ovu knjigu, koja je rijetki primjerak o toj filozofskoj disciplini na hrvatskom govornom području (gotovo da ih nema nakon knjiga neoskolastika s prve polovice dvadesetog stoljeća). Ipak, uviđajući skolastičku nepokolebljivost možemo se upitati što nam ova knjiga donosi nova?

Danas mnoge slične knjige o tom problemu daju samo povijesni pregled, i to unutar cjeline određenih filozofija bez zasebne obrade problema spoznaje. Možemo se i ne slagati s neoskolastičkim stajalištima izvedenim u ovoj knjizi, ali moramo priznati da barem imamo pred sobom jedno jedinstveno i jezgrovito izlaganje problema spoznaje te jedno od ponuđenih rješenja. U toj knjizi se ne zanemaruje niti osvrt na druga i suprotna stajališta (iako nedostaje osvrt na filozofije poput antirepresentacionizma Richarda Rortyja koji sasvim odbacuje filozofiju spoznaje, u koliko ona traži objektivne kriterije spoznaje. Rorty takvo traženje kriterija smatra bolešću kojoj je glavni uzročnik Kant). Uz filozofske klasike vidljivo je i oslanjanje na moderniju neoskolastičku literaturu (npr. de Vries) te na literaturu s anglo-američkog kulturnog područja (npr. Lehrer) kojoj je osnovna jezgra

jezičko-analitička tradicija (npr. Wittgenstein).

Prvi dio, kao što smo rekli, jest razvijanje problema vezanih uz filozofiju spoznaje. Sastoji se od deset poglavlja koja se nastavljaju jedno na drugo, ali koja zasebno obrađuju jedan određeni problem – tako da ih je gotovo moguće čitati zasebno. Prvo poglavlje se bavi postavljanjem kritičkog problema. U njemu se promatraju razlozi za samu filozofiju spoznaje, njezino određenje te njezini ciljevi. Nadalje se u analitičkom duhu promatraju osnovni pojmovi koje koristimo u toj grani filozofije (npr. sam pojam 'spoznaja' i načini njezove uporabe) te se daje kratak pregled najvažnijih '-izama' vezanih uz filozofski problem spoznaje. Drugo poglavlje bavi se osnovnim pojmom filozofije spoznaje, pojmom istine, odn. različitim tumačenjima pojma istine koje pronalazimo u povijesti filozofije, ali i u suvremenim filozofskim djelima. To se postiže promatranjem različitih teorija istine (teorije adkevacije, koherencije, koncenzusa, pragmatičke teorije...) te samim time i promatranjem različitih kriterija za određivanje istine i istinitosti. U trećem poglavlju se činjenica samosvijesti pokušava ustoličiti kao temelj svake spoznaje – počinje se, dakle, razvijati ono što se može nazvati skolastičkom teorijom spoznaje. Ovo poglavlje je usmjereno protiv onih koji smatraju da se u sve može sumnjati (globalnih skeptika), a koristi se dokazima koje su prije svih pružili Aurelije Augustin (*si fallor, sum*) i Descartes (*cogito, ergo sum*). Nadalje se sudovi svijesti (ukazavši predhodno što bi to bila svijest: prvotna datost, nesvodiva na ništa drugo) nastoje prikazati temeljnima za ljudsku spoznaju. Na samom kraju se upućuje na skolastičku nauku o vraćanju samom sebi (*reditio in se ipsum*) kao na onu nauku koja nam ras-

vjetljuje narav spoznaje i spoznavatelja. Treće poglavlje se bavi realnim temeljima pojmovne spoznaje, odnosno, pitanjem o tome da li uopće možemo izaći iz naše svijesti u objektivnu stvarnost ili ne, tj. da li naša pojmovna spoznaja ima svoje utemeljenje u objektivnoj stvarnosti ili ne. To je u prvom redu obračun sa svim vrstama imanentizma te navođenje razloga za prihvaćanje stajališta koje se naziva umjerenim realizmom. U tom sklopu nalazimo i srednjovjekovnu problematiku vezanu uz narav općih pojmova (konceptualizam, nominalizam, naivni realizam), prisutnu i u naše vrijeme, te ponuđeno rješenje. Slijedi poglavlje o problemu jezičnog priopćavanja koji se nastavlja na probleme u prethodnom poglavlju. U njemu autor pokušava pružiti odgovor na pitanje: Što je jezik? Daljnji problem u ovom poglavlju jest pitanje značenja riječi koje koristimo. Šesto poglavlje je pregled nauka neopozitivizma (pogotovo nauka A. Ayera i R. Carnapa) te njegova kritika. Ono završava osvrtom na problem vezan uz pretpostavke prirodnih znanosti (kratak osvrt na misao K. Poppera, T. Kuhna i P.K. Feyerabenda), odnosno, na problematiku filozofije znanosti. Sedmo poglavlje razmatra sigurnost posrednih i nadiskustvenih spoznaja. Znamo da su rijetke spoznaje neposredne, što znači da ipak nekako treba opravdati naše povjerenje u posrednu spoznaju. U ovom poglavlju daje se, uz stajalište kritičkog realizma, mali povijesni pregled stajališta o tom problemu, dok se zasebno obrađuje opravdanje izvanjskog svijeta u analitičkoj filozofiji. Nadalje se ispituju temelji posebne vrste posredne spoznaje – povijesne spoznaje te se na kraju pokušava pobiti skepticizam i relativizam. Osmo i deveto poglavlje bave se s dva osnovna načela metafizičke spoznaje, s načelom protuslovlja i s principom kau-

zalnosti. Daju se povijesni pregledi razvoja problema vezanih uz ta načela te se pokušava opravdati njihovo prihvaćanje. Posljednje, deseto poglavlje u prvom dijelu knjige, bavi se uvidom u istinu te osobnim zauzimanjem stava. U njemu se pokušavaju pomiriti istina i sloboda, logički i psihološki razlozi, nužni uvid i slobodno zauzimanje stavova. Postoje dva suprotna stava u tom pitanju: racionalizam (važniji logički uvid) i iracionalizam (važnije intuicije koje nemaju svoj izvor u racionalnosti). Pravi put je, kao što je to često u filozofijama koje su pod Aristotelovim utjecajem, negdje po sredini. Nadalje se govori o opravdanju stavova, a zasebno o opravdanju metafizičkih stavova, opravdanju koje neoskolastici nastoje dati sve od vremena kada je Kant izbacio metafiziku s trona, a u novije vrijeme i pred naletom neopozitivističkog odbacivanja metafizike kao skupa besmislenih stavova.

Drugi dio knjige počinje pregledom misli vezanih uz ljudsku spoznaju u grčkoj filozofiji prije Sokrata (Anaksimandar, Heraklit, Parmenid, Empedoklo, Demokrit, Protagora). Nastavlja se osvrtima na Sokratov intelektualizam, Platonov idealizam i iluminacionizam sv. Augustina i sv. Bonaventure, te na Aristotelov realizam i aristotelizam u skolastici, odn. u misli sv. Tome Akvinskog. Nadalje se daje pregled novovjekovnog razvoja filozofije spoznaje počevši od kontinentalnog racionalizma sedamnaestog stoljeća (najvećim djelom Descartes), nastavljajući s britanskim empirizmom (Locke, Berkeley, Hume) da bi se završilo s kriticismom Immanuela Kanta. Iako Kantova filozofija predstavlja svojevrsni vrhunac u filozofiji spoznaje, šteta je što se taj niz ne nastavlja.

Ova knjiga nastoji objasniti problematiku filozofije spoznaje i to čini na

jedan jasan, školski način. Ona je u stvari skolastički udžbenik jedne filozofske discipline. Misli iznjete u njemu jesu povezane, lako ih je slijediti i na kraju stvoriti neki jedinstveni sud o onome što se pročitalo. Zbog kraktoće ove knjige nije moguće obuhvatiti cjelokupnu razgranatu problematiku koja je vezana uz filozofiju spoznaje, ali zato postoji u samoj knjizi upućivanje na literaturu koja se bavi svakom zasebnom temom. Ova knjiga je prvenstveno upućena studentima filozofije, ali zbog načina na koji je napisana može biti zanimljiva i čovjeku koji nije posebno upoznat s problemima filozofije i onome tko je posebno zainteresiran za način kako neoskolastička filozofija pokušava riješiti taj problem.

Damir MLADIĆ

Ivan DEVČIĆ: *Pred Bogom bližim i dalekim. Filozofija o religiji*, FTI, Zagreb 1998.

Iako knjiga predstavlja zbir vrlo različitih, da ne kažem heterogenih, već objavljenih članaka, njezin podnaslov *Filozofija o religiji* obećava koherentnost i jedinstvenost knjige, na što nas izričito upozorava i autor u *Uvodu*, u kojem obrazlaže njezinu nutarnju harmoniju i povezanost, ipak čitateljev dojam o jedinstvenosti knjige nadmašuje obećanje o njezinoj koherentnosti, i njezina podnaslova i njezina autora. Knjiga naime predstavlja dobro sliveno jedinstvo, iako ne slijedi kanonski scenarij filozofskih traktata. Svojevrsna harmonija knjige odsijeva to više što su i detalji njezinih pojedinih dijelova izrađeni istom akribijom i nijansiranošću kao i glavne tvrdnje, što je rijetkost ne samo kod umjetnika nego i kod znanstvenika.

Svestranošću erudita i vještinom fenomenologičko–ontologijskog filozofskog metodičara, autor oštroumno obrađuje problem religije kao fenomen, njezinu istinitost, njezinu objektivnost, njezinu povijesnu pojavnost, njezinu heterogenu razgranjenost u različitim religijama i filozofskim sustavima, posebno na temelju aktualne situacije modernoga novovjekovnog agnostičkog i pluralističkog društva, koje se nalazi u zakašnjelom utopističkom snu, do jezgre od samog sebe alijenirano. U tomu razmatranju na sve stavlja svoj naglasak. Tako razrađujući bit religije, naglasak stavlja na egzistencijalan odnos čovjeka s Bogom, transcendentnim (dalekim) i istodobno imanentnim (blizim). Zatim, ističe da govor o Apsolutu ne može prevladati antropomorfizam i agnosticizam, ako se govor o Apsolutu ne shvati govorom o Božjem bitku. Treba, naime, znati da je vjera u apsolutnu bit Božju i te kako nerazdruživo povezana s patnjom, što je razumljivo, jer patnja, taj temeljni čovjekov problem, sa svojim pozitivnim polom obasjava najdublji smisao čovjekove egzistencije. Potom, svim oblicima ateizma je zajedničko, upozoruje autor, nastojanje potpunog samoostvarenja ljudske egzistencije, što može rezultirati iz raznih izvora i poprimiti različite oblike. Ipak, ateizam kao teoretski stav danas uzmiče, a njegovo mjesto zauzima praktički i egzistencijalni ateizam nošen sekularističkom vizijom života i sudbine čovjeka i društva. Uz sekularizaciju pak uzrastaju novi oblici duhovnosti, kojima se oživotvoruje religija, a koji imaju korijenje u čovjekovoj odvojenosti od prirode, u zapostavljanju čovjeka u dosadašnjoj duhovnosti, u prihvaćanju duha sekularizacije. Svi se pak novi oblici religioznosti slijevaju i radikaliziraju u pokretu *New age*. Ta nova religioznost pokazuje staro gnostičko lice s kojeg zrcali pri-